

VERSLAG

Vergadering:	Raad, nr. 706 (482 ^{ste} openbare)
Datum en tijd:	18 november 2016 18 november 2016, 10.15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	De Boer, Bulten, Busker, Buijink, Cuijpers, Ten Dam, Eckhardt, Van Gestel, De Groot, Van Holstein, De Jong, Klosse, Kuin, Limmen, Maessen, Nijpels, Patijn, Paulusma, Rietbergen, Schenk, Siertsema, Stevens, Tasma, Verhage, Van der Veen, Van der Veer, Versteeg, Van Woerkom, Van Wijngaarden
Voorzitter:	Hamer
Genodigde agendapunt 5:	Van Dijk (lid van Gedeputeerde Staten van Gelderland)
Secretariaat:	Timmerhuis Dirven (notulist), Van Driel (secretaresse), Kuik (audiovisuele ondersteuning)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering (10 minuten later dan gepland) met een woord van welkom.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (Overzicht mededelingen, ontvangen en verzonden publicaties R/2817 en brief over numerus fixus technische opleidingen R/2818)

Het overzicht mededelingen, ontvangen en verzonden publicaties (R/2817) geeft geen aanleiding tot vragen of opmerkingen en wordt voor kennisgeving aangenomen.

Eveneens voor kennisgeving aangenomen wordt de brief over numerus fixus technische opleidingen (R/2818).

De *voorzitter* memoreert dat deze brief op verzoek de werkgeversgeleding en ondersteund door de geledingen van werknemers en kroonleden aan de minister van OCW is uitgedaan. Hierover is het debat volop gaande in de politiek. De SER is inmiddels door de VSNU verzocht om samen te kijken naar oplossingen.

3. Verslag van de 705^e (481ste openbare) vergadering d.d. 21 oktober 2016 (R/2819)

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld en geeft verder geen aanleiding tot opmerkingen.

4. Actualiteiten**4.1 IMVO-Bankenconvenant:**

De heer *Buijink*, raadslid namens werkgevers en voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Banken, houdt, ondersteund door een PowerPointpresentatie, een korte inleiding over dit IMVO-convenant.

28 oktober jl. is het IMVO-convenant mensenrechten in de bancaire sector ondertekend. Er is gekozen voor de Engelse term Dutch Banking Sector Agreement on International Responsible Business Conduct Regarding Human Rights, omdat we niet alleen in Nederland aan het werk willen gaan met het convenant maar we er ook internationaal mee de boer op willen gaan. Dat is een mijlpaal. Niet eerder hebben vertegenwoordigers van de bancaire sector, vakbonden, NGO's en de overheid (de ministeries van Financiën en Buitenlandse handel en ontwikkelings samenwerking) de handen ineengeslagen om naleving van mensenrechten waar ook ter wereld te bevorderen. Die samenwerking maakt het convenant uniek en ook in de praktijk krachtig.

Uitgangspunt voor de convenantpartijen waren het SER-advies over IMVO-convenanten, de OESO guidelines for multinational enterprises en de United Nations guiding principles on business and human rights. Die richtlijnen werden bijvoorbeeld door banken al gesteund maar behoefden concretisering. Er is voor gekozen om in het eerste IMVO-convenant te focussen op mensenrechten, omdat daarmee de concretisering goed mogelijk is en de samenwerking tussen partijen naar het oordeel van de verschillende ondertekenaars veel kan opleveren.

Zoals gezegd, zijn bij het convenant naast de banken, de rijksoverheid, de vakbonden en NGO's betrokken. 14 leden van de NVB doen mee en die bestrijken het overgrote deel (90 procent) van de relevante markt van financieringsactiviteiten. Het gaat om Nederlandse banken, maar ook één van de buitenlandse leden die hebben meegekeken met het convenantsoverleg, de Intesa Sanpaolo Bank Luxembourg S.A., heeft de stap gezet om het convenant eveneens te ondertekenen. We hopen dat het er meer zullen gaan worden.

Centraal staat het uitwisselen van kennis en ervaring tussen convenantpartijen. Overheden, de ambassades, NGO's en vakbonden hebben in de hele wereld contacten en weten dus veel van wat er gebeurt. Die informatie komt niet altijd door naar de bureaus, pc's, telefoons van bankiers die met projecten bezig zijn. Dat is wel nodig om effectief te kunnen werken aan het aanpakken van problemen. Banken kunnen ook van elkaar leren en van de andere partners in het convenant hoe je de bevordering van mensenrechten kunt versterken. Wat zijn de goede, precieze vragen om aan klanten te stellen bij de beoordeling van projecten? Niet alleen met de directe partij waarmee je praat, maar ook met partijen in de keten naar die partij toe. Hoe komt je er echt achter dat de klant waarmee je werkt, weet wat bij die toeleveranciers gebeurt? Hoe kun je hierover naar elkaar toe, en ook naar de NGO's en vakbonden toe, betekenisvol communiceren met respect voor vertrouwelijkheid van klantinformatie.

De scope van de klant is zakelijke kredietverlening en projectfinanciering, op met name moeilijke markten. Denk bijvoorbeeld de aanleg van pijpleidingen in ontwikkelingslanden of de bouw van nieuwe fabrieken in gebieden waar de rechten van de inheemse bevolking beschermd zouden moeten worden.

Wat gaan we nu feitelijk doen? Het komt er immers op aan om aan de slag te gaan. Partijen gaan samen een aantal risicosectoren samen analyseren op waar het mis kan gaan en waarmee je als financier rekening moet gaan houden. In eerste instantie pakken we de palmolie-, cacao- en goudketens aan. Daarnaast gaan we samen een praktische database met informatie over mensenrechtenrisico's ontwikkelen, die alle partijen bij het convenant kunnen gebruiken. Banken zullen periodiek rapporteren over de mensenrechtenrisico's die zij signaleren en hoe ze daarmee omgaan. En we gaan onderzoeken wat de verantwoordelijkheid is van banken wanneer het mis gaat bij één van de klanten. Dat doen we trouwens samen met het OESO-comité dat zich hiermee ook bezighoudt. Er komt een onafhankelijke monitoringcommissie die toezicht zal

houden op de voortgang. Banken hebben voorts toegezegd dat we de effectiviteit van het convenant aan het einde van het derde jaar zullen gaan evalueren.

Het convenant gaat ergens over. Dat betekent dat de gesprekken die NGO's, vakbonden en banken over hebben gevoerd, intensief zijn geweest. Soms moesten ook hobbels worden genomen op de weg naar het convenant. Dat is gelukt. Spreker is de partij daarvoor erkentelijk, maar zeker ook de voorzitter van het overleg tussen de partijen, mevrouw Cramer, en medewerkers van de SER die partijen hebben ondersteund. Dat het convenant is gesloten is mooi. Nu komt het erop aan om ook echt te laten zien dat het werkt.

De heer *Van der Veer* merkt op dat vakbonden en de bancaire wereld elkaar niet vaak helpen. Dat is redelijk uniek en in het voorliggende convenant komt dit tot uitdrukking. De vakbonden zullen bij de banken in beeld brengen waar het mis gaat bij de klant, wat er aan de hand is en hoe dit kan worden opgelost. Dat gebeurt aan een tafel die met het convenant is gecreëerd. Dat is uniek, want de vakbeweging voerde al campagne en sprak banken aan op hun verantwoordelijkheden wat er elders in de wereld met hun geld gebeurde. Er was nog geen mechanisme om dit in alle rust met elkaar te bespreken en te leren van elkaars ervaringen. Bij elke misstand en bij elke bank moesten de vakbonden opnieuw aangaan samen met de collega's van de NGO's. De vakbeweging zal samen met haar collega's in het Zuiden vooral dit soort zaken aan de tafel bijdragen.

Banken gaan natuurlijk helpen door hun klanten voor te houden dat ze zich moeten gedragen op het gebied van mensenrechten, omdat ze hen anders hun geld niet meer zullen toevertrouwen. Het was mooi dat de voorzitter van de raad van bestuur van ABN-AMRO, de heer Zalm, zei dat je eigenlijk knettergek bent als je je geld steekt in een bedrijf dat systematisch mensenrechten schendt, want dan weet je dat er veel meer mis is en kun je misschien als bank uiteindelijk het risico niet nemen.

Op deze manier gaan bonden en banken elkaar helpen en spreker is hier heel blij mee. 'The proof of the pudding is in the eating'. De vakbeweging zal de ontwikkelingen nauwgezet gaan volgen met al hun 'vrienden in de wereld'. Spreker hoopt dat de vakbeweging over drie jaar kan zeggen dat het een succesvolle manier is voor samenwerking.

De heer *Stevens* bedankt op persoonlijke titel al degenen die zich hebben ingezet om tot een historische afspraken te komen, die zoals de heer Van der Veer al opmerkte niet voor de hand liggen. Bij de toelichting van de ambities van partijen door de heer Buijink rees bij spreker de kritische vraag welke garanties er zijn dat de maatschappij hiervan beter wordt, hoewel de afspraken met alle goede bedoelingen 'top-down' zijn georganiseerd. Gaandeweg werd dit duidelijker met de toelichting dat een onafhankelijke monitoringcommissie wordt ingesteld. De heer Van der Veer vulde dit nadrukkelijker in door de raadsleden voor te houden dat ook de vakbeweging aanspreekbaar is op het maatschappelijke debat en de maatschappelijke controle. Op deze manier is een 'prachtige symbiose' bereikt door de deelnemende partijen, onder andere werkgevers en werknemers. Waar in deze tijd verdeeldheid soms hoger lijkt te scoren dan via goed overleg met vertrouwen in elkaars handelen tot iets moois komen, is deze gezamenlijke ambitie een prachtig begin van de raadsvergadering.

De *voorzitter* stelt vast dat ook de andere kroonleden deze inbreng van harte ondersteunend.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering voor de inbreng van de heren Buijink, Van der Veer en Stevens.

4.2 Brief vakcentrales FNV, CNV en VCP van heden "Brandbrief Race naar beneden-het komt niet vanzelf goed":

De voorzitter licht toe dat vanuit de vakbeweging is verzocht om vanuit haar sectoren/bonden een gezamenlijke brief — waarin het logo van de VCP abusievelijk is weggefallen — over de problematiek op de arbeidsmarkt aan haar en de heer De Boer te mogen aanbieden. Gelet op de werkagenda die de SER naar aanleiding van het advies *Mens en technologie: samen aan het werk* (robotisering) voor zichzelf heeft geformuleerd, is gemeend ruimte te kunnen geven aan dit verzoek.

Circa 15 kaderleden betreden vervolgens de zaal. Twee van hen spreken de raad kort toe.

Inleiding kaderleden:

De heer *Vermeulen* is 40 jaar werkzaam bij offshorebedrijf Heerema Zwijndrecht, daarvoor bij een aantal andere bedrijven, en bijna net zo lang actief in de medezeggenschap. Hij is op dit moment lid van het OR-platform in de regio Zuid-Holland met bedrijven als Keppel Verolme, IHC, Damen Shipyards, Huisman en Fokker. Bij Heerema zullen 450 van de 770 mensen worden ontslagen. Ook zijn er ontslagen bij bedrijven als IHC en Keppel Verolme. Ontslagen doen veel pijn bij mensen. Met de werkgevers is hierover overleg gepleegd, vooral omdat een deel van de maakindustrie in de maritieme sector verloren gaat in Nederland. De schepen gaan naar het buitenland. De werkzaamheden voor de offshore met betrekking tot een windmolenpark voor de Zeeuwse kust gaan naar een Franse onderneming, die onderdeel van een consortium vanuit Korea is. HSM Offshore en Heerema vielen met hun aanbod buiten de boot in het kader van Europese aanbesteding en uiteindelijk vindt het werk niet meer plaats door een Nederlands bedrijf. Bij meer projecten gaat werkgelegenheid, van de Nederlandse industrie, naar het buitenland. De werknemers zijn hierover zeer verbolgen.

Verder worden de werknemers met de inzet van steeds meer flexibele werknemers geconfronteerd.

Daarvoor is bijvoorbeeld Heerema Polska opgericht. In drukke tijden werkt dat fantastisch: de mensen worden door dit bedrijf of te Zwijndrecht opgeleid. In het verleden werden deze activiteiten 'koppelbazen' of 'havenratten' genoemd: op het parkeerterrein betaalden zij hun mensen vanuit een koffertje met geld. Heerema heeft de OR advies gevraagd over hun voornemen om 50 procent van de arbeidskrachten flexibel te maken. Voor een deel zal het werk naar het Poolse bedrijf gaan of naar de onderaannemers die actief zijn voor Heerema. Jongere collega's, die we zelf opleiden bij de fantastische bedrijfsscholen van Heerema Vlissingen en Heerema Zwijndrecht, zullen elders werk moeten zoeken.

Bij IHC waren de mensen uit de eerste ontslagronde nog niet weg, of er staan bussen vol met buitenlandse werknemers bij het bedrijf. Dat doet pijn bij werknemers.

Deze problemen zijn volgens spreker momenteel actueel in de scheepsbouw, offshore en aanverwante bedrijven.

De heer *Teunissen* is werkzaam bij een tankautobedrijf in de transport. Zoals bekend, is er in de transport een groot probleem met allerlei door Nederlandse werkgevers opgezette brievenbusfirma's elders in Europa, waardoor er steeds meer Oost-Europese chauffeurs het werk doen. Op zich is dat niet zo bezwaarlijk, wat wel bezwaarlijk is dat

zij werkzaam zijn in constructies die niet deugen. De betrokken chauffeurs zijn maanden van huis, leven in een asociale omgeving en krijgen belachelijk lage lonen. Hier is sprake van sociale dumping. Nederlandse chauffeurs vinden dat zij misschien heel hard nodig kunnen zijn, maar het moeten collega's worden en geen concurrenten. En dat is op dit moment in de transportsector het grote probleem.

Ook voor zijn sector is de te overhandigen brief heel belangrijk, omdat er een eerlijk speelveld moet komen. Nogmaals, we moeten collega's hebben en geen concurrenten.

Met applaus wordt blij van waardering gegeven voor de inbreng van de heren Vermeulen en Teunissen.

De *voorzitter* stelt vast dat beide sprekers de gesignaleerde problemen vooral als hulp voor het te voeren debat naar voren hebben gebracht.

Bijdragen werknemersgeleding:

De heer *Kuin* merkt op dat de kaderleden laten zien dat de brief geen elitair debat betreft, maar de dagelijkse problemen op de werkvloer raakt. FNV, CNV en VCP kunnen het vaak eens worden over een eisenpakket. Nu zijn deze bonden het eens over de probleemanalyse. De heren Vermeulen en Teunissen hebben twee van die voorbeelden uit de analyse ingebracht. Al eerder heeft de vakbeweging de doorgeslagen flexibilisering geagendeerd, maar er lijkt een 'waterbedeffect' te ontstaan: wanneer je op één punt drukt (één probleem aanpakt), popt het elders weer op (ontstaat er elders een nieuw probleem). In de voorliggende analyse wordt naar de oorzaken van die flexibilisering gezocht, die de moordende concurrentie op de 'doorgeslagen' vrije markt betreft. Stelling van de vakbeweging is dat dit niet vanzelf goed komt, maar dat regulering nodig is.

Zo kan het voorbeeld uit de luchtvaart worden genoemd, waarbij stewardessen uit Portugal worden ingevlogen tegen lagere lonen. Spreker sluit zich graag bij de stelling van de heer Teunissen aan dat we collega's van elkaar willen zijn en geen concurrenten. Zonder regulering komt dat niet goed.

Daarom een dringende oproep naar de SER, naar de politiek en naar alle sectoren om niet met elkaar in debat te gaan over verlaging van kosten, maar over de moordende concurrentie en het bevorderen van een gelijk speelveld.

De heer *Limmen* sluit zich bij de analyse van de heer *Kuin* aan. Spreker licht toe dat de drie vakbonden hierover met elkaar langdurig hebben gepraat. Zoals de heer *Kuin* al heeft gezegd, is het gemakkelijker om het eens te worden over een eisenpakket dan over de situatie op de arbeidsmarkt. De vakbonden slaan niet zonder reden de handen ineen.

Waarom en waarom nu? Er is sprake van een historisch moment: de race naar beneden, 'naar het putje' kan op dit moment nog wel worden omgebogen. Maar dit blijft niet zo. In die zin staan we met zijn allen voor een keuze.

Hoe staat het CNV in deze discussie? In CNV-kringen zijn er steeds meer leden die of zelf worden geconfronteerd met baanverlies en verlies van zekerheden of mensen kennen die in die situatie zitten. Mensen verliezen de zekerheden van hun vaste dienstverband, hun pensioen, hun arbeidsongeschiktheidsregeling. Die zekerheden gaan te snel onderuit zonder dat er enig perspectief aanwezig lijkt op herstel of een hoopvolle toekomst. De verhalen van de kaderleden waren daarvoor tekenend.

In zijn achterban hoort hij dat mensen zich in de steek gelaten voelen. Waarop zij hadden gerekend, verdampst voor hun ogen. Politici, soms van grote partijen, stellen dat dit juist de weg voorwaarts is, dat het fantastisch gaat en dat flex alleen maar de oplossing is. Die mensen voelen zich fundamenteel in de steek gelaten en haken volledig af. Het SER-gebouw is het centrum van de polder, die is gestoeld op een evenwicht in de verhouding tussen werkgever en werknemer, ook op individueel niveau. Wanneer die

balans verdwijnt, verdwijnt in de kern het fundament onder het polderoverleg. Wanneer mensen zich op de werkvloer zo onzeker voelen, dat zij niet meer voor hun rechten durven op te komen, dan is sprake van een hellend vlak. Daarom is sprake van een historisch moment. Politici vrezen dat het moeilijker zal worden voldoende om steun te vinden vanwege het toenemend aantal (kleinere) politieke partijen en stellen gelukkig een beroep te doen op de polder, opdat die partijen oplossingen aandragen. Met andere woorden, dan komen de werknemersorganisaties terug bij diezelfde achterban, die zich naar sprekers oordeel terecht fundamenteel in de steek gelaten voelt, en vragen we of ze nog een keer bereid zijn om het land nog een keer te redden. Spreker is ervan overtuigd dat dit niet meer gaat werken wanneer partijen er met elkaar niet in slagen de trend van concurrentie en flexibilisering te keren. Daarom ook is het goed dat partijen in SER-verband deze problematiek met elkaar (gaan) bespreken. Het raakt aan het polderoverleg, de kern waarvoor we bij elkaar zitten, de kern die ons land zo sterk maakte.

Samen met de heer De Boer, de voorzitter en de premier bezoeken werknemers binnenkort Tunesië om te vertellen over de zegeningen van het poldermodel. Terecht, want dit model heeft ons veel gebracht in het verleden. Het CNV heeft altijd voor het poldermodel gestaan, heeft er altijd voor gekozen om elkaar de hand te proberen te reiken. Maar dit moet wel mogelijk blijven. In de toekomst zal dit niet meer het geval kunnen zijn, wanneer onze achterban 'zo snel onderuit' gaat. Het gaat niet alleen om de onderkant; het gaat ook over middengroepen. Het raakt steeds meer mensen en dan brokkelt het fundament af van waar ons land zo groot mee is geworden. Daarom is het zo'n belangrijk moment en hoopt hij in alle oprechtheid dat de urgentie voor die problematiek en de ernst van de situatie ook door de werkgeversleden en kroonleden wordt gevoeld.

De heer *Van Holstein* bevestigt dat de VCP de brandbrief onderschrijft, die ook volgens spreker een degelijke, gezamenlijke analyse bevat. De race naar beneden komt inderdaad niet vanzelf goed. Er is een grote onvrede in de samenleving en er is onzekerheid bij werknemers. De oplossing is niet om het basale arbeidsrecht ter discussie te stellen, zoals spreker vanmorgen hoorde in een radio-uitzending. Professionals willen hun vak goed kunnen uitoefenen met zekerheid in werk en inkomen. In de economie en op de arbeidsmarkt nemen de druk en onzekerheid alleen maar toe, ook op de middengroepen en de professionals. De brandbrief bevat hiervan een aantal voorbeelden, waarbij spreker verwijst naar de ontwikkelingen in de luchtvaart en staalindustrie.

Bedrijven staan onder druk door oneerlijke concurrentie en digitalisering. Dat leidt tot een verslechtering van arbeidsvoorwaarden, een probleem dat volgens spreker gezamenlijk moet worden opgepakt. Samen moet een 'weg omhoog' worden gevonden naar een eerlijk speelveld en een goede regeling van de arbeid.

Met applaus wordt blijk van waardering gegeven voor de inbreng van de heren Kuin, Limmen en Van Holstein.

Reactie namens werkgevers:

De heer *De Boer* spreekt zijn respect uit voor het zuivere en pure signaal van de heren Vermeulen en Teunissen, dat door werkgevers zeer serieus wordt genomen. In SER-verband en deze zaal hebben partijen een verantwoordelijkheid om zaken goed en fair te framen. Uit de inbreng van de heer Limmen zou kunnen worden opgemaakt dat Nederland aan de rand van de afgrond staat. We moeten elkaar echter niet de put in praten. Nederland is een absoluut topland waar mensen gelukkig zijn. Nederland is het beste land om kinderen op te voeden. Veel dingen gaan goed in dit land. Ook de economie gaat gelukkig weer goed.

VNO-NCW, MKB-Nederland en LTO-Nederland zien met alle aangesloten branches mogelijkheden om Nederland een nog beter land te maken. Zoals bekend, is daarvoor

het programma *Nederland naar een Next Level* gelanceerd. De vakbeweging staat niet negatief tegenover dit programma, maar wijst erop dat er ook grote problemen zijn. Die problemen zijn zojuist toegelicht. De vakbeweging kan werkgevers voorhouden dat hoewel veel goed gaat, niet alles vanzelf goed gaat. Een dergelijk signaal onderstrepen werkgevers. Zoals dit gisteren bijvoorbeeld in het dagelijks bestuur van VNO-NCW is uitgesproken, zijn werkgevers bereid op een goede manier overleg te plegen over de vraag hoe we van Nederland een nog groter topland kunnen maken en hoe ingespeeld moet worden op zaken die niet vanzelf goed gaan. Partijen zijn het daarover overigens ook eens. Verschillen van mening zijn er over de manier waarop we dat moeten doen. Spreker is blij dat de kaderleden hier nu staan. Het geeft ook een beetje 'vlees en bloed' aan het overleg. Partijen mogen het dan niet altijd eens zijn, maar zetten zich in voor een goed doel: liefde voor Nederland en zijn werkenden. Daar gaan we ons best voor doen en daarop kunnen ook werkgevers worden aangesproken. Het betekent echter niet dat we het op voorhand eens zijn over alle 'medicijnen'.

Met applaus wordt blijk van waardering gegeven.

Overhandiging van de brief en afronding punt van bespreking:

Vervolgens wordt de brandbrief van FNV, CNV en VCP aangeboden aan mevrouw Hamer en aan de heer De Boer.

Mede namens de kroonledengeleding dankt de *voorzitter* de kaderleden en vakbeweging voor de brief. De brief en de gegeven toelichting betreffen naar haar mening de grote zorgen over de tweedeling die in de samenleving wordt gevoerd: op sommige plaatsen gaat het heel erg goed, maar op andere plaatsen niet. Het meest harde cijfer in dat verband dat er in ons prachtige land nog steeds circa 2,5 miljoen laaggeletterde mensen zijn. Het moet aan alle kanten dus beter en het kan aan alle kanten ook beter.

In de vorige vergadering heeft de raad het advies *Mens en technologie: samen aan het werk* (robotisering) vastgesteld. Graag onderstreept zij nog eens de boodschap van dat advies. Alle geledingen in de SER, en de betrokken achterbannen, spreken hierin uit dat we toe moeten naar een inclusieve samenleving en een inclusieve arbeidsmarkt, waarin iedereen zijn/haar plekje kan vinden. In genoemd advies is daaraan een werkagenda gekoppeld. In allerlei commissies proberen we daaraan invulling te geven. Of dat nu de loondoorbetaling bij ziekte betreft of de kansen op nieuwe werkgelegenheid in de circulaire economie. In alle gesprekken die spreekster voert over het advies, of dat nu ondernemers zijn of zoals gisteren bij NRC Live, mensen die zich bezighouden met nieuwe technologieën, ervaart spreekster steun voor de boodschap dat iedereen kan meedoen. In die context zal de SER ook de zorgen van de kaderleden meenemen in de verdere besprekingen. Spreekster gaat ervan uit dat er begrip voor is dat het overleg hierover buitengewoon complex is. Zoals de heer Kuin al stelde, is er voor een ander probleem weer een andere oplossing nodig wanneer voor een bepaald probleem een oplossing is gevonden, omdat anders 'het bouwwerk' uit elkaar valt. Hoewel er geen garanties zijn, zullen partijen hun best doen vanuit de overtuiging, zeker ook aan werkgeverszijde misschien nog wel het meest, dat we er iets mee moeten.

Met applaus wordt blijk van waardering gegeven.

Hoewel werkgevers de zorgen uit de brief delen en de opvatting delen dat misbruik moet worden aangepakt, vindt de heer *Verhagen* de (in de voorlaatste alinea op pagina 6 van de brief) besloten suggestie dat iedere Pool, Roemeen of Bulgaar via koppelbazen en misbruik in de bouw werkt 'over the top'.

In de tweede plaats heeft spreker namens de Europese werkgevers samen met de Europese vakbonden aan minister Asscher ten tijde van het Nederlandse voorzitterschap een voorstel gedaan om het misbruik (van voorzieningen en sociale dumping) via A1-

formulieren aan te kunnen pakken. De Nederlandse regering heeft echter alle kaarten gezet op wijziging van de Detacheringsrichtlijn, terwijl tevoren kon worden vermoed dat Europa dit zou tegenhouden. Spreker kan zich dan ook een gezamenlijke oproep aan de Nederlandse overheid voorstellen om het genoemde voorstel van Europese werkgevers en werknemers op te pakken in plaats van het heilloze pad van wijziging van de Detacheringsrichtlijn te blijven volgen.

De *voorzitter* stelt voor het gesprek in SER-verband voort te zetten. Spreekster heeft in ieder geval de kaderleden duidelijk horen zeggen dat ze op zoek zijn naar collega's. Zij scheren niet alle Oost-Europese werknemers over één kam. Nogmaals stelt spreekster vast dat de discussie in de komende maanden in allerlei verbanden zal worden voortgezet binnen de SER. Daarbij zal iedereen goed worden betrokken, zo besluit zij de bespreking van dit onderwerp.

5. Energieakkoord; stand van zaken en vervolg (notitie R/2822; zie ook Nationale Energieverkenning 2016 en Evaluatie Energieakkoord R/2824)

De *voorzitter* merkt op dat de publicatie van de Evaluatie Energieakkoord een goed moment is om stil te staan bij de stand van zaken en het vervolg van het Energieakkoord. De heer Nijpels zal hierover een inleiding verzorgen.

Spreekster memoreert dat op 16 november 2012 in de raadszaal een kick-off bijeenkomst plaatsvond met geïnteresseerde partijen (ca. 200 deelnemers) om te komen tot het Energieakkoord. In een bezoek deze week van een Deense delegatie onder leiding van de minister van Werkgelegenheid is onder meer stil gestaan bij het Energieakkoord. Zoals altijd het geval is, stelde deze delegatie meteen de vraag hoe het gelukt was om zoveel partijen op één lijn te krijgen. Misschien dat over zeg vijf jaar hetzelfde wordt gezegd over het convenant voor de bancaire sector. Vaak staan we er niet bij stil hoe bijzonder dit soort afspraken zijn.

Spreekster dankt de betrokken partijen via de voorzitter van de Borgingscommissie, de heer Nijpels, en het team uit het secretariaat voor het verrichte werk.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

Inleiding heer Nijpels:

Naar aanleiding van de door de voorzitter aangehaalde interesse van buitenlandse politici voor het Energieakkoord memoreert de heer Nijpels recent een bezoek aan het Vlaamse parlement te hebben gebracht om een toelichting te geven op het Energieakkoord. De voorzitter van de betrokken commissie vroeg zich eveneens af hoe het gelukt was om al die partijen bij elkaar te brengen, omdat het in zijn land al onmogelijk is dat de Vlaamse, Waalse en de nationale Energieminister met elkaar overleg plegen.

Inderdaad is de route van het Energieakkoord een buitengewoon effectieve route gebleken, waarvoor bijvoorbeeld mevrouw Van der Hoeven, voormalig directeur van het Internationaal Energie Agentschap (IEA) te Parijs, ook de aandacht heeft gevraagd.

Ondersteund door een PowerPointpresentatie, waarvan de informatie is verwerkt in diens inleiding praat spreker de raad graag bij over de stand van zaken en het vervolg van het Energieakkoord en zal ingaan op (i) de Nationale Energieverkenning (NEV) 2016 die op 14 oktober jl. is verschenen, (ii) het gelijktijdig uitgebrachte Evaluatierapport over het functioneren van de aanpak van het Energieakkoord en (iii) de vervolgactiviteiten.

De Nationale Energieverkenning (NEV) 2016:

De NEV is een jaarlijkse presentatie, opgesteld door de gezamenlijke Nederlandse planbureaus (ECN, PBL, CBS en RvO), van de stand van zaken rond het energiebeleid. Dit jaar is de NEV voor de derde maal verschenen. De NEV wordt ook gebruikt om de resultaten van het Energieakkoord in beeld te brengen. Daarmee vervult de NEV een dubbele functie.

De NEV 2016 gaf aan dat van de vijf hoofddoelstellingen van het Energieakkoord er drie binnen bereik liggen:

- 16 procent hernieuwbare energie in 2023 (in 2013: was dit 4,5 procent)
- gemiddeld 1,5 procent energiebesparing per jaar
- 15.000 additionele voltijdbanen.

Voor twee afspraken was nog extra beleid nodig:

- 14 procent hernieuwbare energie in 2020
- 100 Petajoules extra energiebesparing in 2020.

Na overleg hierover hebben de dragende partijen (kabinet, sociale partners en natuur- en milieuorganisaties) in april 2016 afspraken gemaakt over extra maatregelen.

Vastgesteld is dat met dit intensiveringspakket alle vijf doelstellingen zouden kunnen worden gehaald.

Evaluatierapport functioneren aanpak Energieakkoord:

Conform afspraak in het Energieakkoord is de evaluatie door een onafhankelijk bureau uitgevoerd. De evaluatie zou niet zozeer de resultaten van de maatregelen betreffen maar de vraag of een Energieakkoord op systeemniveau werkt en bijdraagt aan een effectieve energietransitie. Zoals de voorzitter al aanhaalde, is de hoofdconclusie dat het Energieakkoord en het werk van de Borgingscommissie aanzienlijk heeft bijgedragen aan de versnelling van de energietransitie. Het systeem heeft daarmee goed gewerkt.

Verder bevat het evaluatierapport vijf aanbevelingen om de uitvoering van het Energieakkoord op de middellange en lange termijn te versterken.

Het evaluatierapport vraagt daarbij aandacht voor de noodzakelijke aanscherping van de doelstellingen in verband met de voor 2030 en 2050 geformuleerde doelen op basis van respectievelijk de Europese aanpak van de klimaatverandering en het klimaatakkoord van Parijs.

Verder wordt aandacht gevraagd voor het mobiliseren van de achterban. Met name moet extra aandacht worden gegeven aan bewustwording en het draagvlak. Met andere woorden, zorg ervoor dat partijen ook in het land de noodzaak en voordelen van de energietransitie laten landen.

De Borgingscommissie onderschrijft deze aanbevelingen en zal zich hiervoor ook sterk maken.

De vervolgvactiteiten:

In december a.s. publiceert de Borgingscommissie de derde Voortgangsrapportage. Daarin staat een reactie op de NEV 2016 en de Evaluatie Energieakkoord centraal. Met name wordt uitwerking gegeven aan het in april jl. overeengekomen intensiveringspakket. Eerst nadat partijen gezamenlijk hebben vastgesteld dat alle vijf hoofddoelstellingen van het Energieakkoord zullen worden gehaald, zal de Voortgangsrapportage worden uitgebracht. Omdat de Evaluatie Energieakkoord in hoofdlijn positief is, zal het niet ingewikkeld zijn om een reactie te geven op die evaluatie.

Daarnaast verschijnt in december de Energieagenda van het kabinet, waarin hij zijn visie met betrekking tot het middellange en lange termijn energiebeleid zal neerleggen. Dit wordt een belangrijk document, omdat daarin voor het eerst richting zal worden gegeven aan de concretisering van de eisen/doelen voor 2030 op basis van de Europese aanpak van de klimaatverandering en die van 2050 als het gaat om het klimaatakkoord

van Parijs. Ongetwijfeld zal dit document een grote rol spelen bij de komende kabinetsformatie.

Ten slotte zal het kabinet een beslissing moeten nemen over hoe de uitspraak van de rechtbank in Den Haag in zaak van Stichting Urgenda tegen de Staat der Nederlanden, waarin de rechter de Staat heeft gemaand tot intensivering van de beleidsinspanning in de periode tot 2020^[1]. Onder meer speelt de discussie over de sluiting van de kolencentrales hier een rol.

In december a.s. zullen er dus drie belangrijke documenten in de publiciteit komen, waarmee het debat over de vormgeving van de energietransitie, ook door een nieuw kabinet, zal worden gevoerd.

De Borgingscommissie kiest ervoor om ook bij een nieuwe kabinetsperiode door te gaan met het systeem van het Energieakkoord. Partijen zijn ervan overtuigd dat juist het Energieakkoord en de brede borging in de Borgingscommissie heeft ervoor gezorgd dat de transitie (blijkens de Evaluatie Energieakkoord) daadwerkelijk op gang is gekomen. Dit is een keuze voor continuïteit van de energieafspraken in een Energieakkoord 2.0 en de continuïteit van de Borgingscommissie.

Aanbieding onderzoeksrapport 'Energieakkoord: Effecten van de energietransitie op de inzet en de kwaliteit van de arbeid':

De voorzitter merkt op dat één van de hoofddoelstellingen extra werkgelegenheid betreft. Hierover is een onderzoeksrapport opgesteld door het Economisch Instituut voor de Bouw (EIB) in samenwerking met ECN en CBS.

Omdat met de NEV de kwantitatieve effecten van de energietransitie voor de arbeidsmarkt in beeld zijn gebracht, maar niet de kwalitatieve aspecten, heeft de Taakgroep Werk en Scholing van de SER Borgingscommissie Energieakkoord een onderzoek laten uitvoeren naar enkele specifieke kwaliteitsaspecten van de nieuwe werkgelegenheid in de periode 2013-2016 ten gevolge van het Energieakkoord in Nederland. Deze kwaliteitsaspecten betreffen afspraken in het Energieakkoord op het gebied van scholing, arbeidsverhoudingen, -omstandigheden en -voorwaarden. In samenwerking met ECN en het CBS heeft het EIB een analyse gedaan van de kwalitatieve effecten van het Energieakkoord op de arbeidsmarkt. In dit rapport wordt onder andere beschreven welk deel van de werkgelegenheid in Nederland terecht komt, welke kwalificaties voor de nieuwe werkgelegenheid zijn vereist, in welke mate de werkgelegenheid tijdelijk of structureel is en het soort dienstverbanden dat hierbij wordt aangegaan.

De heer *Kuin* stelt vandaag met plezier de eerste exemplaren van het onderzoek naar effecten van de energietransitie op de inzet en kwaliteit van arbeid aan de voorzitter van de SER en de voorzitter van de Borgingscommissie te overhandigen. Wij hebben sterk aangedrongen op deze studie.

Dank dus vanuit de Taakgroep Werk en Scholing van de Borgingscommissie en namens mijn collega Els Bos aan de SER en de Borgingscommissie om dit financieel mogelijk te maken en aan het secretariaat voor de ondersteuning bij de uitvoering van de opdracht.

Waarom hechten wij zo aan dit onderzoek?

We willen graag de kansen op nieuwe werkgelegenheid in nieuwe sectoren van onze economie helpen benutten. Dat is immers een van de belangrijkste redenen waarom de vakbonden het Energieakkoord hebben ondertekend. De kans dat we de doelstelling van 90.000 extra arbeidsjaren in 2020 halen is volgens de Nationale Energieverkenning ook nog steeds binnen bereik. Maar let wel: er is onzekerheidsmarge van 40 procent in de berekeningen, een behoorlijk zorgpunt van ons.

De NEV herbevestigt dat de belangrijkste werkgelegenheidseffecten voortkomen uit investeringen in (arbeidsintensieve) hernieuwbare energie, met name wind op zee- en

^[1] Tegen het vonnis is door de Staat hoger beroep aangetekend, maar het kabinet heeft ook aangegeven wel te beginnen met de uitvoering van het vonnis.

energiebesparingsprojecten. Werkgelegenheidseffecten ontstaan pas als projecten ook ècht van de grond komen en dat kost meer tijd dan verwacht. Dat zet extra druk op de nog voor ons liggende jaren om ervoor te zorgen dat werk in uitvoering ook plaatsvindt en zichtbaar wordt dat het substantieel meer en ook nieuwe banen oplevert. Want dat gaat niet vanzelf goed komen.

Kwaliteit van de banen:

Meer banen is mooi, maar we moeten daarbij ook wel het gevoel hebben dat deze nieuwe banen ook goede banen zijn, of zoals wij dat noemen echte banen, en dat de arbeidsverhoudingen, arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden in deze nieuwe sectoren op orde zijn en ook blijven. Voor ons een belangrijke voorwaarde om — nu de tussenevaluatie van het Energieakkoord aan de orde is — met een voldoende goed gevoel de komende jaren door te gaan. En informatie daarover ontbrak tot nu toe.

Deze studie probeert dat gat een beetje te overbruggen. Het overall beeld is dat de kwaliteit nog binnen de marges is. Er is dus gelukkig nog geen sprake van een race naar beneden. Want dat willen we toch met zijn allen voorkomen en daaraan hebben alle partijen ook met de ondertekening van het Energieakkoord in 2013 zich ook gecommitteerd.

De casestudies geven waardevolle informatie over het soort arbeid, de werknemers die dat werk uitvoeren en de condities waaronder die nieuwe arbeid zich ontwikkelt. Informatie die soms bekend, soms nog niet zo bekend is in de betreffende sectoren en bij de sectorpartijen. Het is dus vooral van belang dat de informatie daar ook terecht komt.

Wat toont het rapport aan?:

- Nieuwe arbeid in duurzame energie en energiebesparing biedt perspectief op structurele werkgelegenheid.
- Het beweegt zich tot nu toe nog binnen de grenzen en condities van reguliere sectoren en volgt nog in grote lijnen het algemene beeld van een sector. Dat betekent ook dat de ontwikkelingen nog door bestaande sectorpartijen mede gestuurd kunnen worden in de goede richting. Wij vinden dat de betreffende werkgevers en werknemerspartijen dat dan ook meer moeten doen. De onbekendheid met nieuwe ontwikkelingen is nog te groot, zo blijkt uit het onderzoek.
- Aandachtspunten voor de toekomst liggen op het terrein van personeelsvoorziening en scholing. Dat wordt tot nu toe nog sterk intern ingevuld en opgelost met de meer ervaren werknemers van de bedrijven zelf. Op zich een goede zaak, maar het is de vraag of dit met toenemende groei nog volstaat. De instroom van jongeren en de diversiteit van het personeelsbestand is nog beperkt. Het is belangrijk dat voor alle groepen in de beroepsbevolking de nieuwe groeisectoren toekomstperspectief bieden.
- Ook in de sector van de windenergie zien we nog een aantal vraagstukken waar we graag met de branches een verbeteringslag willen maken. Het is goed om te zien dat er al wel veel aandacht is voor veilig en gezond werken.

De heer Kuin zegt ervan uit te gaan dat een aantal van de in het onderzoek genoemde punten in de beleidsagenda 2017 verder wordt opgepakt. Er staat natuurlijk nog veel meer in het rapport. Dat gaat hij nu allemaal niet verklappen: Toon uw nieuwsgierigheid en lees dus zelf het onderzoeksrapport.

Vervolgens overhandigt hij eerste exemplaren van het onderzoeksrapport aan mevrouw Hamer en de heer Nijpels.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

De heer *Nijpels* merkt op dat in de Borgingscommissie in de afgelopen twee jaar, mede dankzij een goede inbreng van werknemerszijde, veel aandacht is besteed aan met name het thema werkgelegenheid. In al het geweld van de doelstellingen met betrekking tot hernieuwbare energie en energiebesparing dreigt de werkgelegenheid weleens te worden vergeten, terwijl het een volwaardig onderdeel is van de afspraken van het Energieakkoord. Daarom heeft de Borgingscommissie opdracht gegeven tot een nader onderzoek op inzet en kwaliteit van de arbeid die het gevolg zijn van de maatregelen uit het Energieakkoord.

Verder heeft de Borgingscommissie via de minister van Economische Zaken opdracht gegeven aan het consortium dat de NEV opstelt om in 2017 de werkgelegenheidseffecten verder in beeld te brengen.

Overigens blijkt uit internationale economische cijfers dat die effecten in alle landen positief zijn. Bij dat positieve kwantitatieve aspect moet echter ook rekening worden gehouden met de kwaliteit van de banen. De Borgingscommissie zal ervoor zorgdragen dat hiervoor in een toekomstig Energieakkoord voldoende aandacht zal zijn.

Gedachtewisseling in de raad:

De voorzitter merkt op dat in het ambitieuze investeringsprogramma NL Next Level (van VNO-NCW MKB-Nederland en LTO-Nederland) het begrip duurzaamheid vaak terugkomt. Hoe kijken werkgevers tegen de voortgang van het Energieakkoord aan?

De heer *De Boer* denkt dat het Energieakkoord in die tijd een goede, eerste stap is geweest, maar dat breed het besef leeft dat de energietransitie moet worden versneld. Als voorzitter wordt hij door zijn leden voortgestuwd om de duurzaamheid vol uit te nutten in termen van economische kansen. De energietransitie is niet alleen een doel in zichzelf, maar biedt ook economische kansen. Er kan heel veel werk en groei uit voortkomen, zeker wanneer Nederland hierin voorloper kan zijn. Werkgevers hebben veel respect voor het Energieakkoord en de wijze waarop de Borgingscommissie haar werk doet en werkgevers willen dit ook graag in de toekomst voortzetten. Maar er zullen een paar tandjes bij moeten worden gezet.

Eén zorgpunt wil spreker echter delen met de vakbeweging en de kroonleden. Werkgevers hebben NL Next Level opgesteld en zien mogelijkheden om 100 miljard euro private investeringen van institutionele beleggers vrij te maken. Hiermee kunnen projecten worden gefinancierd, waarbij vervolgens uitvoerende bedrijven als installateurs of ICT-bedrijven ook investeringen plegen, zodat het investeringsbedrag misschien wel oploopt naar 200 miljard. Uiteraard is dit ook goed voor het klimaat en de werkgelegenheid. Maar het gaat hier om strategische investeringen, zoals in het verleden bij de aanleg van het gasnet het geval was, waaraan de overheid zich moet committeren met publieke autoriteit en met een te reserveren budget. Alleen dan kan het genoemde 'multipliereffect' ontstaan. Wordt echter de noodzakelijke reservering aan andere bestedingen 'verjubeld' dan komt het 'multipliereffect' in gevaar. Partijen in de SER zouden vanuit hun inzet voor duurzame economische ontwikkeling een nieuw kabinet moeten oproepen om de genoemde reservering te treffen.

De heer *Limmen* bevestigt dat voor de vakbeweging de werkgelegenheidseffecten belangrijk zijn. Wat is de achtergrond van de 40 procent onzekerheidsmarge in het nu aangeboden onderzoeksrapport?

De *voorzitter* stelt vast dat er verder geen vragen of opmerkingen leven.

De heer *Nijpels* sluit zich in de eerste plaats aan bij de inbreng van de heer De Boer dat ook de overheid bereid zal moeten zijn een bedrag ter beschikking te stellen voor de financiering van projecten op het gebied van de energietransitie ten behoeve van een

cumulerend effect in relatie tot private financiering. Met overheidsinvesteringen kunnen allerlei projecten van de grond komen, waar dat zonder die investeringen om allerlei redenen niet of onvoldoende het geval is.

Overigens voert hij daarvoor liever niet het argument van liefde voor de duurzame economische ontwikkeling aan — liefde kan immers ophouden — maar denkt hij aan een onverbreekelijke relatie. Het is geen vrijblijvende keuze waarmee je na verloop van tijd kan stoppen.

Het door werkgevers bepleite investeringsbedrag is ook nodig. De hoofddoelstelling van 16 procent hernieuwbare energie in 2023 lijkt gehaald te worden en dat is een mooi resultaat. In 2050 echter moet sprake zijn van 100 procent hernieuwbare energie. Dat is een gigantische stap en daarom ook is sprake van een systeemwijziging of transitie. Alle partijen vinden versnelling noodzakelijk. Bovendien zijn er Europese verplichtingen en verplichtingen op basis van het Klimaatakkoord van Parijs. Om die transitie aan te jagen, is kapitaal nodig.

De heer *De Boer* onderstreept nogmaals de noodzaak van het te reserveren investeringsbedrag en een goede structuur: 'de flappen moeten op de goede plek liggen'. Daar moet de SER zich sterk voor maken. Bij de nationale klimaatop in Rotterdam werd volop verbale steun uitgesproken, maar keken de deelnemers weg toen het ging om investeringskapitaal.

Mede namens de kroonleden onderstreept de heer *Nijpels* dit betoog. Van werkgevers wordt dan ook verwacht dat ze werken aan het Energieakkoord 2.0 en aan de continuïteit van de Borgingscommissie.

Op de vraag van de heer Limmen licht spreker toe dat de 40 procent onzekerheidsmarge onder meer verband houdt met het feit dat de planbureaus en EIB nog onvoldoende kennis, ervaring en statistisch materiaal hebben met de werkgelegenheid in de duurzame sector.

Ook de Borgingscommissie vindt dit onbevredigend. De Borgingscommissie hecht aan een drastische verkleining van de onzekerheidsmarge. Een goed inzicht in de werkgelegenheidsontwikkeling is noodzakelijk omdat het één van de hoofddoelstellingen is van het Energieakkoord. Daarmee geven we ook de vakbeweging comfort om mee te werken aan een nieuw Energieakkoord. Daarom is de planbureaus via de minister van EZ gevraagd om ervoor te zorgen dat het cijfermateriaal in de NEV 2017 nauwkeuriger is.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

De *voorzitter* deelt een observatie met de raadsleden. Vaak wordt de SER om een opvatting over de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt gevraagd. Daarmee parkeert de politiek ook bepaalde problemen. Daarnaast is er dan nog het probleem van het milieu en de duurzaamheid. Het bijzondere van het Energieakkoord is dat dit geen twee afzonderlijke problemen meer zijn, maar dat de kansen en bedreigingen op het gebied van werkgelegenheid en duurzame ontwikkeling steeds meer met elkaar verweven raken. In die zin zijn het programma *NL Next Level* en het voorliggende onderzoeksrapport kanten van dezelfde medaille.

Niet zonder reden vormt de voortgang van het Energieakkoord integraal onderdeel van raadsvergaderingen.

Inleiding door prof.dr. J.J. van Dijk:

De *voorzitter* heet de heer Van Dijk, lid van Gedeputeerde Staten van Gelderland, van harte welkom. Hij is tevens bijzonder hoogleraar christelijk-sociaal denken aan de VU te

Amsterdam. Daarvoor is de heer Van Dijk ca. 8 jaar Tweede Kamerlid voor het CDA geweest. De heer Van Dijk begon zijn loopbaan als onderzoeker en beleidsmedewerker voor het CNV en heeft ook werk in SER-verband verricht.

De heer Van Dijk weet veel van de energietransitie op regionaal en provinciaal niveau. Plannen en voorstellen zullen uiteindelijk lokaal, regionaal en provinciaal moeten landen, ook op ondernemingsniveau.

De heer *Van Dijk* geeft aan door de heer Nijpels in de eerste plaats te zijn gevraagd om in te gaan op het Gelders Energieakkoord. Hoe is dat ontstaan en hoe functioneert dat? In de tweede plaats is hij gevraagd toe te lichten wat de rol van decentrale overheden kan zijn in het verlengde van de nationale klimaatop. Wat kan daarvan worden geleerd?

Het Gelders Energieakkoord:

Meer dan 160 partijen hebben zich bij het Gelders Energieakkoord aangesloten. Op één gemeente na alle gemeentes, omgevingsdiensten, werkgeversorganisaties, waterschappen en veel lokale energiecoöperaties hebben zich bij dit akkoord aangesloten. De provincie Gelderland heeft dit niet zelf geïnitieerd, het akkoord is vanuit de samenleving zelf naar voren gekomen. De doelstelling is dat heel Gelderland in 2050 energieneutraal moet zijn. Langzamerhand wordt daaraan nu concrete invulling in stapjes gegeven. Dat is niet gemakkelijk.

Zo kan de ambitie om 100.000 woningen verduurzaamd te krijgen in een periode van vier gemakkelijk aan het papier worden toevertrouwd, maar voor de implementatie is de samenwerking met Bouwend Nederland, de installatiebranche en diverse woningbouwverenigingen nodig en het is niet altijd gemakkelijk om partijen snel op één lijn te krijgen. Natuurlijk wordt er hard gewerkt om de doelstellingen waar te maken.

Het Gelders Energieakkoord bevat ook een ambitie met betrekking tot duurzame energie (windmolens). Onder veel raadsleden en onder hun achterban bestaat echter nog veel scepsis over de vraag waarom zij mee moeten doen aan de energietransitie. Het grote verhaal is bij een grote groep mensen nog niet bekend. Daarom heeft de provincie Gelderland en het IPO in algemene zin geprobeerd dat grote verhaal helder neer te zetten. Er zijn vier argumenten om mensen te overtuigen dat het niet meer mogelijk is om weg te kijken en dat echt vaart moet worden gemaakt met de energietransitie:

- Het ideologisch gemotiveerde rentmeesterschap om ervoor te zorgen dat je de aarde beter achterlaat voor je kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen dan dat je de aarde zelf hebt aangetroffen.
- Je moet voor je energie niet afhankelijk willen zijn van politiek instabiele regio's zoals het Midden-Oosten of Rusland.
- Er zijn economische voordelen. Zo laat de Provincie Gelderland voor haar energie vier tot zes miljard euro per jaar weglopen. Wanneer daarvan een kwart in de regio zelf zou worden vastgehouden, is er sprake van een zeer positief economisch effect.
- Wanneer we nietsdoen aan de energietransitie en de klimaatverandering doorgaat, is bekend welke regio's daarvan als eerste de gevolgen zullen ondervinden, namelijk Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Dat leidt tot conflicten aldaar en bevordert migratiestromen naar Europa.

Zoals gezegd, doet zich inmiddels de vraag voor om de goede stappen te zetten om de concrete resultaten voor elkaar kunnen krijgen. Op dit moment komen veel mensen met goede, technologische plannen, maar blijkt hun businesscase nog niet goed genoeg. Het is nodig om die plannen 'door een wasstraat' heen te laten gaan, zodat het uiteindelijk ook goede businesscases worden, waaraan investeerders willen bijdragen.

Een voorbeeld hiervan is een appartementencomplex in Apeldoorn (180 appartementen), waarbij de vereniging van eigenaren (VvE) heeft besloten dat er 'nul op de meter' komt. De kosten hiervan bedragen 45.000 euro per woning. De VvE heeft

daarvoor een lening van ca. 8 miljoen euro gevraagd. De bank stelt daaraan de eis dat terugbetaling in 7-8 jaar, hoogstens 10 jaar plaatsvindt, terwijl de VvE de lening wilde betalen uit de normale service- en energiekosten, leidend tot een businesscase van 22 jaar. Gevolg is dat het plan niet haalbaar is en er uiteindelijk niets gebeurt. Vervolgens vraagt de VvE subsidie aan de provincie, die daaraan ook niet direct medewerking kan verlenen.

Dit soort plannen zou in 'mandjes' moeten worden verzameld en zou vervolgens vanuit een groot fonds kunnen worden gefinancierd. Dit soort processen wordt langzamerhand ontwikkeld.

De rol van decentrale overheden:

Niet iedere provincie doet wat de provincie Gelderland doet, maar ook andere provincies proberen dit soort zaken voor elkaar te krijgen. In Brabant gebeurt het al en ook in andere provincies ontstaan initiatieven, ieder op hun eigen wijze.

IPO, VNG en Unie van Waterschappen hebben besloten een volgende stap te gaan zetten. De decentrale overheden zullen zaken moeten regelen om de door de heer De Boer bepleite investering van 200 miljard of de werkgelegenheidsdoelstelling te realiseren. Decentrale overheden zijn op het gebied van ruimtelijke ordening de belangrijkste speler en hun toestemming is nodig als het bijvoorbeeld gaat om zonneparken en windmolens. Provincies en gemeentes zijn ook het bevoegd gezag (Wet milieubeheer) waar het gaat om de besparing van energie binnen het bedrijfsleven. Om die reden hebben decentrale overheden tijdens de nationale klimaatop het kabinet aangeboden om in 2035 50 procent energiebesparing te realiseren, waarbij de nog gebruikte energie duurzaam opgewekte energie is.

Daarbij hebben decentrale overheden wel een paar opmerkingen gemaakt. In tegenstelling tot werkgevers hebben wij niet direct om geld gevraagd maar vooral om ruimte gevraagd. Ruimte om zelf met de bevolking in gesprek te gaan over de beste manier om duurzame energie te realiseren, zonder geconfronteerd te worden met een nationale eis dat er 6000 Megawatt wind aan land moet worden georganiseerd. Verder moet ervoor worden gezorgd dat de belemmeringen in wet- en regelgeving worden weggenomen, zodat bijvoorbeeld ook waterschappen netto energieproducent zouden kunnen worden. De decentrale overheden denken daarmee de noodzakelijke stimulans aan de energietransitie te kunnen geven.

De laatste ontwikkeling is dat de decentrale overheden daarover ook graag met de SER en sociale partners in gesprek zou willen gaan, omdat zij ook belangrijke partners zijn om dit samen met decentrale overheden te gaan realiseren. Decentrale overheden willen graag ook in de Borgingscommissie het verdere gesprek kunnen voeren. Tot nu toe zijn decentrale overheden daarbij nog niet volledig betrokken, maar wij hopen dat we betrokken kunnen worden bij de ontwikkeling van het Energieakkoord 2.0, zo besluit de heer Van Dijk zijn inleiding.

Verdere gedachteswisseling:

De heer De Boer constateert dat het door de heer Van Dijk aangehaalde nul op de meter-project voor een appartementencomplex met een terugverdientijd van 22 jaar zeer aansprak. Dat kan het inderdaad zo zijn dat normale banken niet goed uit de voeten kunnen met een dergelijke langlopende lening en een lager rendement. Daarom is in *NL Next Level* voorgesteld een Next Level Investment Fund op te richten, waarin de 100 miljard van institutionele beleggers moet worden gestopt. Gelukkig wordt dit voorstel al door de overheid uitgewerkt in de vorm van een ontwikkelingsbank. Institutionele beleggers zullen een deel van de portefeuille langer willen beleggen tegen een lager rendement, mits sprake is van een garantie van het Rijk. Dan lukt het wel. Ook dit onderstreept dat de inzet op een duurzame economie financieel en organisatorisch moet zijn geregeld. Werkgevers vragen overigens niet om geld, maar

om beleidsmatig en financieel commitment. Dat moeten partijen bij het Gelders Energieakkoord ook doen: de 'flappen moeten immers op de goede plek liggen'.

Mevrouw *Siertsema*, voorzitter van UNETO-VNI, geeft aan indertijd één van de ondertekenaars van het Energieakkoord te zijn geweest. Daarbij heeft zij haar achterban voorgehouden dat de discussie niet meer is of we energie moeten besparen en duurzame energie moeten gebruiken maar hoe we dat moeten doen.

Juist op dit terrein is een decentrale aanpak erg gewenst. Zoals de heer Van Dijk terecht aangeeft, vervullen provincies en gemeenten een cruciale rol bij de energietransitie. De installatiesector bestaat uit veel kleinere bedrijven, die graag lokaal deel willen nemen aan de samenleving en dit probleem willen oplossen. De installatiebedrijven hebben de technische knowhow, maar een steuntje in de rug van decentrale overheden in de vorm van ondersteunende besluiten is nodig. Samen met Bouwend Nederland en Onderhoud.nl zijn er al afspraken gemaakt met de VNG, waaraan inmiddels invulling wordt gegeven.

Veel provincies, waaronder Overijssel, en gemeenten zijn gelukkig actief. Een aantal initiatieven komt niet terug op centraal niveau, omdat ze niet meegenomen wordt in de CBS-cijfers. Haar leden zijn bijna dagelijks betrokken bij allerlei initiatieven. Spreekster is ervan overtuigd dat we met elkaar de goede kant opgaan en dat de energietransitie ook mooie economische kansen geeft. In die zin dankt zij de heer Van Dijk voor zijn verhaal.

De heer *Verhagen* vraagt of de heer Van Dijk wat concreter kan aangeven welke problemen er in de samenwerking zijn.

Verder kondigt spreker aan dat Bouwend Nederland samen met UNETO-VNI, OnderhoudNL en de VNG eind deze maand in het kader van de duurzaamheidscampagne van de rijksoverheid een lijst van duurzame aanbieders zal uitbrengen. Op deze lijst mogen alleen bedrijven staan, die in staat zijn om het hele pakket aan te bieden, dus niet alleen het ontzorgen van klanten maar ook het wijzen op financieringsmogelijkheden. Het is niet zo dat ieder lid van genoemde brancheorganisaties zomaar op die lijst kan komen te staan. Men moet aan een aantal eisen voldoen, waarover ook overleg is gevoerd met het ministerie van Binnenlandse Zaken.

De heer *Van Woerkom* geeft aan in Gelderland betrokken te zijn bij het innovatie- en energiefonds Gelderland, uitgevoerd door de regionale ontwikkelingsmaatschappij Oost. Voor deze en andere ontwikkelingsmaatschappijen is energie één van de grote speerpunten. Ontwikkelingsmaatschappijen zitten dicht in de buurt van de bron van innovaties. Die innovaties zijn nodig om in de periode na 2020/2023 stappen vooruit te zetten die ons brengt naar 100 procent hernieuwbare energie in 2050, zoals de heer Nijpels al heeft aangehaald. De innovatiegelden zijn terecht en op een goede manier door de provincie Gelderland en andere provincies ter beschikking gesteld. Spreker suggereert in de voorbereiding van het Energieakkoord 2.0 mee te nemen dat specifieke gelden voor innovatie ter beschikking worden gesteld. In feite moet je dat nu al doen, omdat de doorlooptijd van de kleine bedrijven, die innovaties ontwikkelen, is lang en het geld is snel nodig.

De heer *Stevens* complimenteert de heer Van Dijk met zijn inspirerende en bovendien overtuigende betoog. Dit betoog sluit in grote lijn goed aan op het betoog van de heer De Boer die aandacht vroeg voor organisatorisch en financieel commitment van de overheid: de 'flappen moeten op de goede plek liggen'. Spreker is ervan overtuigd dat dit een noodzakelijke en belangrijke randvoorwaarde is, temeer omdat daar vaak de schoen wringt. Spreker onderschrijft de vorming van een transitiefonds. Van de heer Nijpels heeft hij begrepen dat dit de Borgingscommissie goed van pas zou komen.

Zou de SER, in lijn met de brief over de numerus fixus technische opleidingen, niet ook een brief kunnen laten uitgaan over de vorming van een transitiefonds? Deze suggestie op persoonlijke titel zou spreker graag meegeven aan het dagelijks bestuur van de SER.

De heer *Nijpels* wijst erop dat in de derde voortgangsrapportage van het Energieakkoord en de begeleidende brief door de Borgingscommissie extra aandacht zal worden besteed aan het door de heer De Boer genoemde financiële aspect. Daarmee wordt op een wat andere manier al gevolg gegeven aan de wens van de heer Stevens.

De *voorzitter* sluit zich daarbij graag aan. Spreekster vindt dat het structurele vraagstuk van een financieringsfonds ook thuishoort bij de Borgingscommissie. Verder sluit spreekster zich bij de heer de Boer aan dat het ook een belangrijk punt is om goed met elkaar te bespreken richting de kabinetsformatie.

De heer *Van Dijk* reageert kort op de gemaakte opmerkingen.

Op de vraag waar de samenwerking nog niet helemaal goed gaat, merkt spreker uit eigen ervaring op dat een cv-installateur in de praktijk niet altijd de technisch hoogwaardige oplossing kent waarmee meer energiebesparing kan worden gerealiseerd. In dat verband is spreker blij met het initiatief van een lijst met duurzame aanbieders.

Een ander voorbeeld is dat in veel gemeentes en regio's nog maar recent energieloketten door het ministerie van Binnenlandse Zaken zijn gecreëerd. Van meet af aan is daarbij aangegeven dat deze energieloketten vanaf 1 januari 2017 niet meer gesubsidieerd zullen worden door het ministerie, met wellicht een overgangsmaatregel van een half jaar. De loketten worstelen daarom nu met de vraag hoe zij verder moeten gaan. Veel loketten verdwijnen. Gemeentes zijn niet voorbereid om dit op te pakken. Op dit punt zouden gemeentes en bedrijfsleven een gezamenlijke lobby kunnen voeren.

De heer *Verhagen* merkt bij interruptie op dat Bouwend Nederland, UNETO-VNI en VNG hierover een gezamenlijk signaal richting kabinet hebben uitgebracht. Hierop moet minister Blok dus worden aangesproken.

De heer *Van Dijk* sluit zich bij dit laatste aan, maar meent dat, naast een gezamenlijke lobby, door het bedrijfsleven ook een aantal andere stappen had kunnen worden gezet. Verder kan spreker zich goed vinden in het in *NL Next Level* voorgestelde investeringsfonds. Maar als dat fonds er dan komt, moeten we ervoor zorgen dat er allerlei plannen klaarliggen. Plannen, die zoals gezegd, vaak 'door een wasstraat' heen moeten gaan omdat ze onvoldoende businesscase zijn. Daarbij is alle hulp van decentrale overheden en bedrijfsleven nodig om dit op een goede manier voor elkaar te krijgen.

Afronding bespreking:

De *voorzitter* stelt vast dat dit het belang van samenwerking onderstreept. Het is goed om in het huis van de SER te ervaren dat de heer Van Dijk ook in zijn nieuwe rol graag betrokken is en blijft bij dit onderwerp. Spreekster dankt hem voor zijn komst en inbreng.

Met applaus geven de raadsleden blijk van waardering.,

In verband met de tijd wordt ervan afgezien om een nieuwe web app real time inzicht duurzame energieproductie te presenteren. Het betreft hier de volgende link:

www.energieopwek.nl .

Energieopwek.nl is een samenwerkingsverband tussen TenneT, Netbeheer Nederland, Gasunie New Energy, Entrance en de Borgingscommissie van het Energieakkoord. Op www.energieopwek.nl is op ieder moment van de dag te zien hoeveel duurzame energie

er uit wind, zon en biogas in Nederland wordt geproduceerd. De informatie is op de pc, tablet en mobiel te raadplegen.

6. Rondvraag en sluiting

Afscheid mevrouw Siertsema:

De *voorzitter* wijst erop dat het jammer is dat mevrouw Siertsema afscheid neemt van de raad, hoewel we haar volgende stap naar het hoge Noorden zeer gunnen. Spreekster dankt mevrouw Siertsema voor haar inzet.

Mevrouw Siertsema is, zoals al in de bespreking duidelijk is geworden, betrokken geweest bij het Energieakkoord. Ze begon haar loopbaan bij Shell, heeft daarna allerlei functies vervuld, ook bij UNETO-VNI, waar zij de bijzondere overstap naar het voorzitterschap van die organisatie heeft gezet. Zij is zowel bij het Energieakkoord als in de raad een goede vertegenwoordiger van de installatiesector geweest. Waar raadsleden vaak hoogdravend over allerlei zaken kunnen praten, kan mevrouw Siertsema als geen ander uitleggen hoe het vervolgens in de praktijk gaat. Daarnaast is mevrouw Siertsema betrokken bij initiatieven als Springtij.

Waar het Energieakkoord de harde kant van het werk in SER-verband kan worden genoemd, is zij ook betrokken geweest bij de zachte kant. Zo heeft mevrouw Siertsema een mooie bijdrage kunnen leveren aan de vaststelling van het laatste advies over chronisch zieke werkenden en heeft zij dit advies ook samen met spreekster aan de Kamer gepresenteerd. Het komt altijd net meer iets binnen, wanneer mensen uit de praktijk een signaal geven. Daarvoor bedankt spreekster haar.

Al vrij snel na haar aantreden als voorzitter deelde mevrouw Siertsema de behoefte om raadsvergaderingen te verlevendigen. Zij heeft deelgenomen aan de daarvoor ingestelde werkgroep. Spreekster dankt mevrouw Siertsema voor de constructieve manier waarop zij heeft meegedacht over mogelijkheden van verlevendiging, die passen bij de status van de SER. Ook na vandaag kan worden geconstateerd dat raadsvergaderingen niet meer saai zijn en zijn verlevendigd.

Mevrouw Siertsema 'staat als een huis' en straalt dit ook uit, zo meent spreekster. Nogmaals dankt zij haar voor haar inzet en wenst haar het beste toe. Hopelijk kan zij nog af en toe langskomen bij de SER, voor een kopje koffie, een dialoogsessie of een van de vele andere activiteiten.

De raadsleden geven met applaus blijk van hun bijval.

De voorzitter overhandigt mevrouw Siertsema het (traditionele) afscheidscadeau, een kleine materiële blijk van waardering.

Mevrouw *Siertsema* dankt de voorzitter voor haar lovende woorden. Zij stelt vast dat het een mooie tijd is geweest. Zij is bijna 15 jaar actief geweest voor UNETO-VNI. De tijd is gekomen om wat anders te doen. Zij heeft ervaren dat zich vele mogelijkheden ontfouwen wanneer je stopt. Zij is op zoek naar toezichthoudende functies en vertrouwt erop dat dit goed komt met haar financiële achtergrond. Zij gaat in Groningen wonen en keert daarmee inderdaad terug naar het Noorden.

De installatiesector is een prachtige sector met veel betrokken vakmanschap, wat erg belangrijk is voor de samenleving.

Op persoonlijke titel stelt spreekster een moreel dilemma te willen delen met de raadsleden. Langer werken is absoluut nodig. Tegelijkertijd beginnen veel mensen in haar sector op vroege leeftijd met werken. Omdat zij de laagste levensverwachting zullen zij korter van hun pensioen mogen genieten. Daarmee heeft spreekster moeite. Dit nog van de vraag hoe werkgevers daarmee in deze sector met veel fysieke arbeid

moeten omgaan. Spreekster kent de oplossing niet, maar voegt dit dilemma graag toe aan de vele andere dilemma's.

Ter afsluiting een citaat van president Obama (tegen zijn dochter): "Maatschappijen en culturen zitten ingewikkeld in elkaar. Dit is geen wiskunde; dit is biologie en scheikunde. Dit zijn levende organismen, en het is chaotisch. En jouw taak als burger en degelijk mens is om continu te vechten voor het idee dat je vriendelijk, met respect en vol begrip met elkaar moet omgaan."

Alsjeblieft en het ga jullie goed, zo besluit mevrouw Siertsema haar afscheidswoord.

De raadsleden geven met een applaus blijk van hun waardering.

Werklunch:

Ook na afloop van deze vergadering vindt een (besloten) werklunch plaats. Onderwerp is de uitkomst van de presidentsverkiezingen in de VS. Wat betekent de verkiezing van president Trump voor de wereld, voor Europa en voor Nederland? Ko Colijn en Marcel Baartmans van Instituut Clingendael zijn de sprekers.

De volgende raadsvergadering vindt plaats op **16 december a.s. om 10.15 uur.**

De voorzitter sluit de vergadering om 12.10 uur.

23-11-2016/pd